

T. Smeets & P.J. van Koppen (2004) Ontdekken en herontdekken van het verleden. Voorwoord bij Kitty Hendriks, *Vaag verleden: Hoe ik ging geloven in fictieve herinneringen* (pp. 7-11, 185-191). Amsterdam: Veen.

Kitty Hendriks

Vaag verleden

Hoe ik ging geloven in fictieve herinneringen

Uitgeverij L.J. Veen Amsterdam/Antwerpen

© 2004 Kitty Hendriks
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Mulder van Meurs, Toni Mulder

D/2004/0108/870
ISBN 90 204 0474 1
NUR 777

www.boekenwereld.com

Voorwoord

Ontdekken en herontdekken van het verleden
door Tom Smeets & Peter J. van Koppen

Het schokkende verhaal van Kitty Hendriks dat u hierachter aantreft, staat niet op zichzelf. Velen zijn haar voorgegaan en velen zullen haar, vrezen wij, nog volgen. De omstandigheden waaronder vrouwen – slechts een kleine minderheid is man – herinneringen hervinden aan seksueel misbruik in een ver verleden lijken in veel gevallen op die van Kitty Hendriks. Vaak komen die herinneringen naar boven in therapie.¹ Het merendeel van deze personen begint aan die therapie met klachten die niets met seksueel misbruik te maken hebben. Maar onder invloed van ondeugdelijke technieken zoals hypnose, sterke suggestie, *journalling* en *body memories*, komen herinneringen naar boven.² Een sterke afhankelijkheidsrelatie met de therapeut die onwrikbaar gelooft dat de symptomen van de cliënt duiden op seksueel misbruik in de jeugd, leidt tot herinneringen die als accuraat en authentiek worden beleefd. Meestal nemen het aantal herinneringen en de ernst van het herinnerde seksueel misbruik in de loop van de tijd toe.

Hervonden herinneringen hebben tot een grote controversie geleid in de psychologie. Velen, met name psychotherapeuten, menen dat de ervaring van seksueel misbruik zo traumatisch is voor het slachtoffer dat zij niet in staat is om op een normale manier met het misbruik om te gaan.³ In plaats van dat de slachtoffers zich het misbruik herinneren, wordt de herinnering onderdrukt, dat wil zeggen verplaatst naar een onbewust deel van het geheugen. Daar blijven zij, niet toegankelijk voor het bewuste geheugen. De onbewuste herinneringen blijven wel actief, in de zin dat zij het normale functioneren van het slachtoffer in de weg staan op een manier die onbekend is voor het slachtoffer.

* voor noten, zie p. 185.

Als men het voor mogelijk houdt dat traumatische gebeurtenissen als ernstig seksueel misbruik lange tijd geheel uit het geheugen worden gebannen en later weer terugkomen, moet men de volgende drie aannames plegen.⁴ Ten eerste houdt men het dan voor mogelijk dat massieve amnesie (geheugenverlies) voor een traumatische gebeurtenis bestaat. Ten tweede zou die amnesie veroorzaakt worden door een bijzonder mechanisme, namelijk dissociatie, dat de herinnering verdrijft. Ten derde zouden de herinneringen, als zij weer worden teruggevonden, steeds in essentie accuraat en betrouwbaar zijn.

Deze drie aannames worden in de literatuur niet ondersteund.⁵ Uit onderzoek blijkt dat massieve amnesie alleen voorkomt in gevallen van hersenletsel⁶ en dan een geheel ander verloop heeft dan bij hervonden herinneringen. Het geheugen werkt helemaal niet op die manier. Traumatische gebeurtenissen kunnen juist moeilijk worden vergeten. Het probleem van degenen die een langdurig trauma hebben meegemaakt, is dat de herinnering daaraan heel moeilijk te onderdrukken is;⁷ zij lijden aan zogenaamde intrusies: de herinnering die hen niet loslaat.⁸ Hervonden herinneringen worden dan ook niet gevonden bij individuen die andersoortige langdurige traumata opliepen, zoals Vietnamveteranen en concentratiekampslachtoffers.⁹ Er is geen reden te bedenken waarom langdurig seksueel misbruik wél tot verdringen van herinneringen zou leiden en bijvoorbeeld een langdurig verblijf in een concentratiekamp niet.

Het lijkt er veeleer op dat hervonden herinneringen geen reëel fenomeen zijn. Wat aangezien wordt voor hervonden herinneringen zijn in werkelijkheid pseudo-herinneringen, artefacten die ontstaan door de methoden die psychotherapeuten in de therapiekamer gebruiken.¹⁰ Het heeft enige tijd geduurd, maar veel klinici geven inmiddels toe dat het niet onmogelijk is dat hervonden herinneringen iatrogeen zijn, dat wil zeggen door suggestieve technieken als hypnose, *body memories* en *journalling* gedurende de therapie bij de patiënt worden geïnduceerd.¹¹ Veel klinici claimen niettemin dat zij er met enige regelmaat in slagen patiënten in therapie hervonden herinneringen aan werkelijk gebeurde traumatische gebeurtenissen te laten hervinden.¹² Voor hun claim bestaat echter empirische evidentie noch een deugdelijke theoretische basis.¹³

Hervonden herinneringen hebben de afgelopen vijftien jaar in de psychologie geleid tot de zogenaamde *Memory Wars*.¹⁴ In Nederland werd de discussie gestart door Hans Crombag en Harald Merckelbach met de publicatie van hun boek *Hervonden herinneringen en andere misverstanden*.¹⁵ Het boek leek aanvankelijk weinig gevolgen te hebben, want meldingen van seksueel misbruik door vrouwen die hervonden herinneringen claimden, bleven bij de politie binnenkomen, zo bleek uit een rapport van Van Koppen.¹⁶ Als gevolg van dat rapport kreeg de toenmalige Zwolse hoofdofficier van justitie Hulsenbek de opdracht richtlijnen voor dit soort zaken te ontwerpen.¹⁷

De richtlijnen van Hulsenbek introduceerden een nieuwigheid in het strafproces. In drie soorten gevallen is de politie verplicht om advies te vragen aan een Expertisegroep Bijzondere Zedenzaken. Het gaat dan om meldingen bij de politie waarin aangifte wordt gedaan van (1) seksueel misbruik dat plaatsvond voor het derde levensjaar, (2) ritueel misbruik¹⁸ en (3) seksueel misbruik waarbij sprake is van hervonden herinneringen. De politie en het Openbaar Ministerie mogen dan wel verplicht zijn om advies te vragen aan de expertisegroep, zij hoeven dat advies niet te volgen. Tot nu toe volgt het Openbaar Ministerie steeds het gegeven advies.¹⁹

De richtlijnen zijn niet alleen uniek in de wereld, maar ook direct afgeleid van rechtspsychologisch onderzoek dat in Nederland is gebeurd. De expertisegroep heeft ook iets unieks: daarin zitten, naast een aantal politiemensen, personen die tot voor kort met rode koppen tegenover elkaar stonden in de Nederlandse Geheugenoorlog.

Ook in de Verenigde Staten en Engeland leken tot voor kort de *Memory Wars* tot een einde te zijn gebracht. Onderzoekers trachten het juiste midden te vinden tussen wantrouwen van elke aangifte van seksueel misbruik in de vroege jeugd en een onvoorwaardelijk geloof daarin.²⁰ Dat laat overigens onverlet dat veel therapeuten nog steeds technieken lijken te gebruiken die het risico van pseudo-herinneringen in zich dragen.²¹ Niettemin neemt zowel in de Angelsaksische wereld als in Nederland het aantal aangiftes op grond van hervonden herinneringen af. Het probleem begint echter niet bij de politie, maar veel eerder: in de therapiekamer. Daarop richtte zich het rapport van de Gezondheidsraad, dat onlangs verscheen.²²

De Raad geeft richtlijnen voor psychotherapie om daarmee het ontstaan van pseudo-herinneringen te voorkomen.

Maar zijn de *Memory Wars* dan beëindigd? Kennelijk niet, gezien het interview dat Nel Draijer, lid van de commissie, aan *Trouw* gaf.²³ Zij zegt daarin: 'Het is én-én. Er zijn mensen die echt vreselijke dingen hebben meegemaakt en pas later weer herinneringen krijgen.'

De uitspraken van Draijer mogen verbazing wekken na het grondige rapport van de Gezondheidsraad. Daarin wordt een uitstekend overzicht gegeven van de kennis op het gebied van het geheugen en wat die kennis ons leert over hervonden herinneringen. De conclusie in dat rapport lijkt duidelijk, maar in het rapport staat een verraderlijke bijzin: 'De huidige wetenschappelijke kennis op het gebied van het geheugen biedt geen empirische basis aan enkele in de kliniek opgekomen hypothesen met betrekking tot de controle over traumatische herinneringen, *maar kan ook niet alle in de kliniek waargenomen verschijnselen verklaren.*'²⁴ Waar de Gezondheidsraad een zorgvuldig overzicht geeft van het relevante onderzoek, blijft hij hier op een cruciaal punt in gebreke. Welke verschijnselen worden precies bedoeld? En waarom zouden die dan niet verklaard kunnen worden? En welke verklaringen zijn voor die verschijnselen geopperd? Niets van dat alles. Deze zin in het polderrapport van de Gezondheidsraad was kennelijk bedoeld om elk lid de gelegenheid te geven elders oude (en inmiddels onderuitgehaalde) standpunten te blijven koesteren. Met het interview in *Trouw* als resultaat.

Op andere punten is het rapport gelukkig helderder, zoals dat sommige vormen van therapie – zoals die ook door Kitty Hendriks worden beschreven – niet deugen en niet gedaan mogen worden. Velen hebben van dergelijke therapieën inmiddels de wrange vruchten mogen plukken, en niet alleen de cliënten zelf maar vooral ook hun families. Gelukkig bevindt Kitty Hendriks zich nu onder degenen die tot de conclusie zijn gekomen dat de hervonden herinneringen niet op werkelijke gebeurtenissen berusten. In jargon worden zij *retractors* genoemd.²⁵

Maar, wacht eens even; gaat het niet steeds om dezelfde vrouwen die eerst overtuigd waren van hun hervonden herinneringen? Als wij hun hervonden herinneringen niet geloven, waarom moe-

ten wij dan wel hun verhaal geloven dat het seksueel misbruik niet heeft plaatsgevonden? Zijn het niet eenvoudigweg suggestiebele en onbetrouwbare getuigen? Nee, concluderen Ost en collega's na onderzoek.²⁶ Zij vonden dat de *retraction* onder aanzienlijk geringere sociale druk plaatsvond dan het hervinden van de herinneringen en dat de *retraction* een aanzienlijk moeizamer proces was dan het hervinden. En nog belangrijker: de *retraction* ontstond veeleer doordat de vrouwen tot de conclusie kwamen dat hun hervonden herinneringen niet pasten in de context van hun jeugd en te veel inconsistenties kenden. En zo lijkt het *happy end* van het verhaal van Kitty Hendriks geloofwaardiger dan het seksueel misbruik dat zij zich meende te herinneren.

Over de auteurs

Drs. T. Smeets is assistent in opleiding bij de faculteit psychologie van de Universiteit Maastricht.

Prof. dr. P.J. van Koppen is senior hoofdonderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Leiden en hoogleraar rechtspsychologie bij de faculteiten der rechtsgeleerdheid van de Universiteit Maastricht en de Vrije Universiteit Amsterdam.